

Marko Vogrič

**Nono Franc, Gorica–Dachau.
Fotopismo iz taborišča**

Ko spregovorimo o »taborišču smrti« in »tovarni smrti«, se z grenkobo zavemo, da pravzaprav govorimo o največjem delovnem in uničevalnem nacističnem koncentracijskem taborišču Auschwitz, ki je obenem tudi najbolj množično grobišče druge svetovne vojne. Med delovanjem tega taborišča, od leta 1940 do leta 1945, je bilo v njem nasilno prekinjeno življenje več kot milijona ljudi, tudi otrok, iz vse Evrope. Toda zgodba o Auschwitzu, kakor tudi o drugih nič manj okrutnih nacističnih koncentracijskih taboriščih, se je začela že slabo desetletje prej z vzpostavitvijo prvega nacističnega koncentracijskega taborišča – Dachaua. Nacisti so Dachau ustanovili 22. marca 1933, kaj kmalu po prevzemu oblasti v Nemčiji. To taborišče, ki je nastalo na območju nekdanje tovarne streliva, je bilo prvotno namenjeno za internacijo in »prevzgojo« političnih zapornikov, le v nekaj mesecih pa je bil v njem vzpostavljen režim izčrpavanja zapornikov, primoranih živeti v izjemno slabih življenjskih razmerah, s prisilnim delom ter brutalnega kaznovanja, tiranije in terorja, ki so ga izvajali pripadniki SS-a: Dachau je tako postal vzorčni model za vsa preostala nacistična koncentracijska taborišča. Po sprejetju nürnberških zakonov so v Dachau vse pogostejše zapirali tudi druge skupine prebivalstva nemškega rajha (Rome in Sinte, homoseksualce, Jehovove priče), zaznamovane kot »rasno manjvredne« in »asocialne«, ter »profesionalne« kriminalce in prestopnike povratnike. Po kristalni noči je bila v Dachau deportirana prva večja skupina Judov, skupina okoli 11.000 moških pripadnikov nemške judovske skupnosti, z začetkom druge svetovne vojne pa so nacisti v to taborišče začeli zapirati tudi deportirance z okupiranih ozemelj in vojne ujetnike, zlasti sovjetske. Zaradi skokovitega naraščanja števila internirancev so se dramatično poslabšale že tako uborne življenjske razmere v taborišču, ki se je razvilo v enega največjih delovnih taborišč na ozemlju nemškega rajha. Dachau je neprekinjeno deloval dvanajst let. V njem in njegovih številnih podružnicah je bilo interniranih več kot 200.000 ljudi, med njimi je bilo tudi več tisoč Slovencev. Taborišča ni preživela približno petina vseh internirancev – umrli so bodisi zaradi lakote ali bolezni bodisi zaradi posledic mučenja in internacije nasploh ali pa so bili umorjeni –, več kot tretjina teh žrtev pa je umrla v zadnjih šestih mesecih vojne. Dachau je bil osvobojen 29. aprila 1945.

Goriškega fotografa Marka Vogriča veže z nekdanjim nacističnim taboriščem Dachau zelo osebna družinska zgodba. Maja 1944 je bila družina njegovega očeta Zdenka, ki je tedaj štel rosnih petnajst let, aretirana: Zdenko je bil aretiran med vdorom nemške policije v neko goriško stanovanje, v katerem je bila zbrana skupina antifašistične mladine, le tri dni pozneje so bili aretirani tudi brat Emil, mama Marija in oče Franc. Zdenko je bil kot mladoleten poslan v delovno taborišče v Špital ob Dravi (Spittal an der Drau), preostali člani družine pa so bili deportirani v koncentracijska taborišča – mama v Auschwitz, oče in brat v Dachau. Za Franca Vogriča je bila internacija usodna, umrl je 22. maja 1945 v Dachauu, le nekaj tednov po osvoboditvi tega taborišča.

Cikel črno-belih fotografij iz Dachaua, ki ga je Marko Vogrič posnel leta 2010, zaznamuje posebna patina, ki jo je fotograf dosegel tako z uporabo camere obscure ali t. i. luknjičarke, zaradi česar so posnete fotografije »starinsko« neostre, kot tudi z izbiro žabje ali, v avtorjevi interpretaciji, »mišje« perspektive. Perspektiva pogleda od spodaj navzgor je v zadnjih letih zelo značilna za Vogričevo ustvarjanje, saj mu ponuja možnost (v)pogleda v bistvo podob z drugačnega zornega kota, kar se še posebej nazorno razkriva v seriji fotografij, posvečenih »miški na potepu po različnih krajih in mestih«. Tokrat z izbiro te iste perspektive avtor le še stopnjuje izrazno pripovednost svojih fotografij, v katerih lahko, kot je zapisal umetnostni zgodovinar Saša Quinzi ob Vogričevi razstavi dachauskega cikla v goriški sinagogi, »zaznamo tesnobne občutke padlega, ponižanega in pobitega človeka«. Vogričeve fotografije ob tem odlikuje tudi izostren čut za izbiro motivov, ujetih v geometrične kompozicije, ki s svojo pravilnostjo in strogostjo nasproti mehko zmečkani jasnosti posnetkov spodbujajo estetsko-lirični vtis fotografskih del in se tako odmikajo od gole dokumentarnosti. Na ta način pa se nenazadnje razblinja tudi morebitna ambivalentnost posnetih prizorov: če bi bile fotografije posnete tehnično »brezhibno« in v drugačni perspektivi ter bi iz tega

cikla izločili le nekaj posameznih del, pri tem pa ne bi vedeli, kaj upodabljajo, bi morda lahko pomislili, da gre »zgolj« za podobe kakšnega zapuščenega, propadajočega tovarniškega kompleksa. A »štimumga« Vogričevih del nas opominja, da smo soočeni z nečim precej bolj nedoumljivim, zloveščim in obenem zelo osebnim. Marku Vogriču je v fotografije uspelo prenesti občutek za brezčasnost spominjanja, porojenega iz zgodovinske realnosti prostora in usode posameznika v tem prostoru, njegova dela pa je tako mogoče »brati« tudi kot intimna pisma, spisana iz sedanjosti o preteklosti v opomin prihodnosti. Fotograf ta intimna »pisma« namenja svojemu dragemu nonotu Francu, ki ga pozna le iz spominov tistih, ki so nonota preživeli.

Marjetka Bedrač

Literatura

Boris Hajdinjak, *»Tu se je smrt utrudila do smrti ...«: slovenske žrtve holokavsta = »Here Is Where Death Worked Itself to Death...«: Slovenian victims of Auschwitz*, katalog razstave = exhibition catalogue, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, Maribor 2020.

Introduction, KZ-Gedenkstätte Dachau, <https://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/en/> [12. 1. 2021].

Dachau Concentration Camp 1933–1945, KZ-Gedenkstätte Dachau, <https://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/en/historical-site/dachau-concentration-camp-1933-1945/> [12. 1. 2021].

Usoda družine Vogrič, v: Dorica Makuc, *Primorska dekleta v Nemčijo gredo*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2005, str. 106–110.

Saša Quinzi, Konzentrationslager Dachau, v: *Marko Vogrič: Konzentrationslager Dachau*, [zloženska k razstavi], Associazione Amici di Israele – Gorizia = Združenje Prijatelji Izraela – Gorica, Gorizia 2017.